

Natalia Jeżewska

ORCID: 0000-0002-2468-8415
Uniwersytet Śląski w Katowicach

**DZIEDZICTWO KULTUROWE – LITERATURA DLA DZIECI
WE WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI
– NUDA CZY RUTYNA? – SPOSOBY ZMIANY HORYZONTÓW**

**CULTURAL HERITAGE – CHILDREN'S LITERATURE
IN MODERN EDUCATION
– BOREDOM OR ROUTINE? – WAYS TO CHANGE HORIZONS**

| Abstrakt

Tekst literacki w edukacji małego dziecka polega na odkrywaniu w nim sensu i dokonywaniu indywidualnej jego interpretacji. Interpretacji tekstu literackiego możemy dokonać przy pomocy scenek dramowych lub technik plastycznych (przekładu intersemiotycznego). Dziecko podczas takich działań wyraża siebie i fantazjuje. Dzięki literaturze dziecko uczy się prawidłowej mowy ojczystej, poprawnych wzorów zachowań, zdobywa wiedzę o świecie, kompensuje sobie braki, a także próbuje rozwiązać problemy.

- Słowa kluczowe: tekst literacki, przekład intersemiotyczny, drama, plastyka.

| Abstract

Literary text in the education of a small child relies on discovering sense and making individual interpretations. Interpretation of the literary text can be made with the help of drama scenes or artistic techniques (intersemiotic translation). A child during such activities expresses himself and daydreams. Thanks to the

literature the child learns correct native language, correct behavioral patterns, acquires knowledge of the world, compensates for shortcomings and tries to solve problems.

- **Keywords:** literary text, intersemiotic translation, drama, art.
-

| Wprowadzenie

W kontakcie ucznia w wieku wczesnoszkolnym z dziełem literackim zasadnicze staje się określenie tego, co nowego i ważnego uczeń odkrył w tekście. Kiedy uczeń interpretuje tekst literacki, dokonuje tzw. swoistej subiektywizacji, tekst staje się istotny i niejako „swój” dla ucznia. Indywidualna interpretacja tekstu literackiego przez dziecko jest związana z podmiotowym traktowaniem sytuacji komunikacji literackiej (Krasoń 1995: 101), wskazującym na to, że uczeń wraz z osobą dorosłą (pośrednio) bada świat przedstawiony dzieła (Taraszkiewicz 1995: 15). Lektura staje się zatem odkryciem sensu dla czytelnika bądź odkryciem samego siebie poprzez dzieło literackie (Krasoń 2000: 136). Rolą nauczyciela jest odnalezienie takich dróg aktywności, które po pierwsze, pozwalają ujawnić potencjał tkwiący w dziele literackim, a po drugie, sprawią, że uczeń wykorzysta różne strategie twórczej interpretacji tekstu (Krasoń 2005: 17).

W odbiorze tekstu literackiego należy wskazać na fakt, iż istnieją tutaj dwa procesy: rozumienie i wyjaśnianie. Podstawą rozumienia tekstu literackiego jest empatia, błędnie utożsamiana jako wniknięcie w psychikę autora. Odkryciem sensu interpretacji, to znalezienie w tekście czegoś ważnego, istotnego dla siebie, a nie opieraniu się na utartych schematach załączonych w kluczu do tekstu literackiego. Znacznie ogranicza to wyobraźnia, kreatywność i przygoda z tekstem. Wyjaśnianie natomiast jest odkrywaniem znaczeń w tekście (Bruner 1996: 66-67). Tekst literacki wykorzystuje zrozumiały język dla dziecka, który do niego przemawia. Język fantazji i wyobraźni pozwala dziecku poznać swój problem, przemyśleć go, zrozumieć i rozwiązać (Brett 1998: 13).

| Dzieło literackie a potrzeby dziecka

Jak już wcześniej wspomniano, bardzo ważna jest indywidualna interpretacja dziecka tekstu literackiego, by spotkanie z prozą i poezją miało pozytywny wymiar. Pozytywne nastawienie oraz przeżywanie dobrych emocji będzie z pewnością pomocne w rozwiązywaniu doświadczanych problemów przez czytelnika. Odpowiedni dobór literatury dostosowany do preferencji czytelniczych i upodobań ucznia pozwala zaspokoić jego potrzeby psychiczne: tożsamości, wzorów zachowań, desensybilizacji oraz kompensacji (Papuzińska 1988: 163). Kompensacja to przeniesienie ucznia w świat, który pozwoli mu odciąć się od tego, w którym przeżywa problemy trudne do zniesienia, czyli tzw. ucieczka ze świata realnego do świata urojonego (Papuzińska 1982: 212). Potrzeba tożsamości i wzorów zachowań realizowane są za sprawą recepcji dzieła literackiego i pokazują czytelnikowi, że nie jest on pozostawiony samemu sobie w przeżywaniu rozmaitych problemów. Czytelnik poszukuje podobnych zachowań, postaw i zdarzeń bohaterów do swoich (Karlińska-Włodarczyk 1999: 36). Desensybilizacja w odbiorze tekstu literackiego pomaga oswoić sytuacje, które wywołują u czytelnika lęk lub inne traumatyczne przeżycia (Morand de Jouffrey 1996: 175-176).

| Funkcje literatury

Tekst literacki spełnia kilka bardzo istotnych funkcji w rozwoju małego dziecka. Funkcja poznawcza pozwala czytelnikom na zdobycie wiedzy z różnych dziedzin, które go interesują (Frycie, Ziółkowska-Sobecka 1998: 206). Funkcja kształcąca jest powiązana z funkcją poznawczą, ponieważ dzieło literackie nie tylko daje możliwość zdobycia wiedzy z różnych dziedzin, ale też uczy pożądanых zachowań i postaw człowieka. Poprzez czytanie u dziecka rozwija się sprawność językowa ucznia w aspekcie mowy i pisania, co wpływa na poszerzenie słownika biernego i czynnego, rozwija kulturę języka oraz uwarżliwia na piękno mowy w języku ojczystym i przyczynia się do konstruowania precyzyjnych wypowiedzi (Kida 1997: 12). Treść dzieła literackiego

wpływa również na rozwój pozytywnych cech charakteru i postaw etycznych człowieka, o czym mówi funkcja wychowawcza literatury. Książki uczą rozróżniać prawdę od fałszu, dokonywać oceny bohatera literackiego i skłaniać do refleksji w stronę samooceny. Czytelnik może poszukiwać odpowiedzi na stawiane przez siebie pytania oraz wzorować się na pozytywnych bohaterach w tekście. Funkcja estetyczna natomiast dostarcza czytelnikowi doznań natury estetycznej. Odbiór tekstu literackiego rozbudza w czytelniku uczucia, emocje i przeżycia (Słodowski 1972: 40).

| Przekład intersemiotyczny

W przypadku kiedy ograniczenia w wymowie dziecka w wieku wczesnoszkolnym stanowią barierę jego wypowiedzi w oparciu o tekst literacki, hamuje to spontaniczność, emocje oraz przeżycia w interpretacji dzieła. Jeżeli dziecko nie potrafi wypowiedzieć swoich myśli, dokonać interpretacji, może wyrazić siebie pozawerbalnie (Polakowski 1982: 18). Punktem wyjścia do zrozumienia istoty przekładu intersemiotycznego jest przyjęcie stwierdzenia, że żyjemy w świecie znaków i symboli. Przekład intersemiotyczny zatem jest związany ze słowem „znak”. Jest on „wytworem ludzkiej kultury służącym do porozumiewania się” (tamże). Człowiek potrafi tworzyć znaki ze wszystkiego. Korzysta z różnych systemów semiotycznych: rysunku, dźwięków, sygnałów świetlnych, filmów. Systemem znaków są również dźwięki wypowiedane przez człowieka, a przedstawione przy pomocy graficznej tworzą tekst (tamże). Przekład intersemiotyczny wyraża się w takiej sytuacji w komunikacji międzyludzkiej, gdzie te same treści są podawane za pomocą zróżnicowanych sposobów komunikowania się, czyli różnych systemów semiotycznych (tamże). Praca z tekstem w strukturze przekładu intersemiotycznego pozwala uczniowi na otwartość na znaki, gesty, obrazy, filmy i dźwięki, a także konstruuje twórczą interpretację o nietuzinkowym sposobie wyrażania siebie (Cieślakowski 1977: 79-80). Interpretacji tekstu literackiego możemy dokonać poprzez wyrażenie tekstu przy pomocy dramy oraz technik plastycznych.

| Drama

Termin „drama” wywodzi się ze starogreckiego *drao* – działam, usiłuję. W języku angielskim, z którego został zaczerpnięty oznacza: sztukę teatralną, dramat, teatr (Pankowska 1997: 28). Drama, czyli jedna z form pracy z tekstem literackim opiera się na wchodzeniu w rolę i kreowaniu rzeczywistości, czyli naturalnej skłonności człowieka do zabawy, naśladownictwa oraz umiejętności życia w fikcji literackiej. Czytelnik odkrywa w tekście wszystko to, co jest poza nim, ale też to, co tkwi w nim w wymiarze emocjonalnym i fizycznym (Pankowska i Światała 1989: 767). Jest to nowatorski sposób patrzenia na edukację, czyli rozwijanie u ucznia wyobraźni, fantazji oraz wrażliwości emocjonalnej. Poprzez improwizację o charakterze spontanicznym wyzwala się w uczniu intuicja. Pozwala to na odkrycie pewnej rzeczywistości. Uczniowie, kiedy wcielają się w daną postać i zgłębiają bardzo mocno jej specyfikę funkcjonowania – lepiej przeżywają i rozumieją tekst literacki (Krasoń 2005: 73). Poprzez dramę uczeń staje się kimś innym niż sobą, a także znajduje się w całkowicie innej roli. Do tego zadania nie są wyznacznikiem zdolności aktorskie, ale zaangażowanie i chęci interpretacji ruchowej dzieła literackiego. Realizując zajęcia w oparciu o techniki dramowe jako interpretację literatury, można zastosować różne jej formy:

- 1) Ćwiczenia pantomimiczne, rozwijające plastyczność ciała, fantazję.
- 2) Improwizacje – polegające na opowiadaniu nauczyciela lub w kontakcie z dziełem literackim.
- 3) Rzeźba – czyli najprostsza forma, uczeń musi przyjąć pewną pozę, zastygając w bezruchu. Uczeń wykorzystuje wymowę ciała, gest, mimikę twarzy.
- 4) Żywe obrazy – czyli tzw. formy stworzone z ludzi. Istotne wydarzenie zostaje zatrzymane na chwilę, by zwrócić na nie uwagę.
- 5) Film – stanowi kontynuację żywego obrazu. Akcja przebiega w tempie zwolnionym lub przyśpieszonym. Można go w każdym momencie cofnąć, przewinać lub zatrzymać.
- 6) Monolog wewnętrzny – opiera się na monologu nie samego siebie, ale postaci fikcyjnej, w którą wcielił się czytelnik. Postacie występujące za tem w tekście literackim wyrażają głośno swoje ukryte myśli.

- 7) Technika antycypacji – polega na wyobrażeniu sobie przez uczestników pewnych wydarzeń, które miały miejsce przed rozpoczęciem akcji właściwej.
- 8) Technika sytuacji konfliktowej – polega na ukazaniu głównego bohatera w sytuacji konfliktowej z pozostałym otoczeniem i ukazaniem jego zachowania (Machulska, Pruszkowska i Tatarowicz 1997: 28).

Zajęcia dramatyczne zatem pozwalają przekształcić zwykłe lekcje w szkole w zajęcia umożliwiające wspólne działanie, dzielenie się emocjami, odczuciami, opiniami. Bardzo ważne jest w tym układzie partnerstwo, kiedy nauczyciel na takich samych prawach jak uczeń wchodzi z nim w różne określone role (Dziedzic i Gudro 1998: 51). Metoda ta jest aktywizująca oraz sprawia, że nauczyciel i uczniowie chcą ze sobą współdziałać i się wzajemnie słuchać. Dzięki tej metodzie uczeń uzyskuje poczucie pełnej niezależności: wewnętrznej (miejsce i rola w grupie), indywidualnej (integracja i rozwój własnych wartości), grupowej (wspólne działanie, współpraca) (Pankowska i Świtała 1989: 32).

| Techniki plastyczne

Interpretując tekst literacki, możemy również pokazać jego sens poprzez wykorzystanie technik plastycznych. U dziecka w wieku wczesnoszkolnym wyrażanie plastyczne opiera się na nauce postrzegania, a nie nabywania konkretnych umiejętności manualnych. W przekazie plastycznym uczeń pokazuje dorosłym swoje umiejętności oraz wiedzę o świecie. Najcenniejsze są zajęcia o charakterze fantazjowania, wyobrażania sobie rzeczy, które uczeń chce namalować. Należy zatem posługiwać się różnymi środkami wyrazu w twórczości plastycznej. Uczniowie mogą wyrażać swoją interpretację twórczością plastyczną, poprzez malowanie farbami akrylowymi, malowanie pastelami, kredkami, technikami mieszanymi, metodą kolażu, asamblażu (techniki kolażu w formie przestrzennej) (Mazepa-Domagala 2009: 44-51). Oprócz walorów kształtowania ekspresji, kreatywności podczas twórczości plastycznej, możemy również rozwijać u dzieci umiejętności manualne i doskonalenie ich form rysunku.

| Zakończenie

Tekst literacki jest narzędziem do nauczania i wychowania dzieci i młodzieży. Jest niewyczerpanym źródłem wiedzy, dostarcza nam pozytywnych zachowań, wzorów. Pozwala oderwać się od świata rzeczywistego i choć na chwilę odciąć się od problemów życia codziennego. Uczniowie w wieku wczesnoszkolnym charakteryzują się różną modalnością (dotykową, słuchową, kinestetyczną i wzrokową), dlatego potrzebują stymulacji różnych bodźców ze środowiska. Nowoczesnym rozwiązaniem jest przekład intersemiotyczny, który pozwala na swobodną, indywidualną interpretację tekstu literackiego, którą uczniowie mogą wyrażać na różne sposoby (twórczość plastyczna, inscenizacja, dotyk itp.) i nie ograniczają się do standardowych metod nauczania, czyli słownych. Uczniowie na lekcjach nudzą się, a kolejne zajęcia z tekstem literackim stają się rutyną i monotonna powtarzalnością. Artykuł ten ma za zadanie pokazać, że praca z dziełem literackim może być ciekawa, inspirująca i fascynująca. Tekst literacki możemy zamienić na ciekawe doświadczenie w kontakcie ze sztuką oraz teatralizacją.

| BIBLIOGRAFIA

1. Breet D., (1998), *Opowiadania dla Twojego (nieco starszego dziecka)*, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
2. Bruner J.S., (1990), *Acts of Meaning*. Cambridge MA, Harvard University Press.
3. Bruner J.S., (1996), *The culture of education*. Cambridge–London, Harvard University Press.
4. Cieślowski J., (1997), *Słowo – obraz – gest, czyli o intersemiotycznej naturze tekstów dziecięcych*, [w:] M. Tyszkowa, *Sztuka dla najmłodszych, Teoria – recepcja – oddziaływanie*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
5. Dziedzic A., Gudro M., (1998), *Drama w szkole podstawowej*. Kielce, Wydawnictwa Pedagogiczne ZNP.
6. Frycie S., Ziółkowska-Sobecka M., (1998), *Kształcenie literackie w okresie wczesnoszkolnym*, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

7. Karlińska-Włodarczyk A., (1991), *Kształcenie literackie w systemie edukacji początkowej*, Opole, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
8. Kida J., (1997), *Funkcje literatury dla dzieci i młodzieży*, [w:] J. Kida, *Problemy kształcenia literackiego w edukacji wczesnoszkolnej*, Rzeszów, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
9. Krasoń K., (1995), *Lektura historyczna – ograniczenie czy wzbogacenie ofert, szans i możliwości edukacyjnych ucznia*, [w:] H. Moroz, *Podmiotowość ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
10. Krasoń K., (2000), *Ruch i obraz jako element komunikacji literackiej (projekcja – identyfikacja – empatia)*, [w:] B. Kaja, *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja, psychokorekcja*. Bydgoszcz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
11. Krasoń K., (2005), *Dziecięce odkrywanie tekstu literackiego. Kinesestetyczne interpretacje liryki*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
12. Machulska H., Pruszkowska A., Tatarowicz J., (1997), *Drama w szkole podstawowej*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
13. Mazepa-Domagala B., (2009), *Dziecięce spotkania ze sztuką. Strategia projektowania spotkań ze sztuką oparta na rozumieniu, interpretacji i tworzeniu przekazów werbalnych*, Katowice, Wydawnictwo „Śląsk”.
14. Morand de Jouffrey P., (1996), *Psychologia dziecka*, Allleur, Livra Editions.
15. Pankowska L., Światała W., (1989), *Drama jako propozycja interpretacji utworów literackich* „Polonistyka”, nr 10.
16. Papuzińska J., (1982), *Współczesne problemy książki i czytelnictwa*, [w:] S. Frycie, I. Kaniowska-Lewańska (red.), *Kultura literacka w przedszkolu: praca zbiorowa*. Cz. 1, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
17. Papuzińska J., (1988), *Inicjacje literackie. Problemy pierwszych kontaktów dziecka z książką*, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
18. Polakowski J., (1978), *Metoda przekładu intersemiotycznego w kształceniu sprawności językowej*, „Oświata i Wychowanie”, nr 17.
19. Słodowski W., (1972), *Dzieło literackie w szkole*, Wrocław, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
20. Taraszkiewicz M., (1995), *Książki warte czytania... dzieciom...*, Warszawa, Wydawnictwo Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.